

Az ómagyar kori magánhangzórendszert érintő hangeltolódás tendenciájának nyelvjárási vonatkozásai

(Vázlat a Nyelvelmélet és dialektológia c. konferenciára)

N. FODOR JÁNOS

(ELTE BTK)

1. **Az előadás tárgya.** – Az előadás egyik célja, hogy elméleti keretbe helyezve mutassa be a magyar illabiális palatális magánhangzókat érintő tendenciaszerű változások összefüggéseit ($e > \bar{e} > \acute{e} > \ddot{e} \parallel \ddot{e} > \acute{e} > \acute{i} > \acute{i}\ddot{e}$) a magyar nyelvjárási történeti és jelenkori példái segítségével. Az ismertetendő jelenség elemzése a dialektológiai és nyelvtörténeti szakirodalomban részleteiben korábban is előkerült, de átfogó összegzése és a más nyelvekben kimutatható hasonló jelenségekkel történő összevetése nem történt meg.

2. **Elméleti kiindulópont.** – A nyelvi változás strukturalista modellje a *fonologizáció* folyamatán belül a *hangeltolódás* univerzális jellegű változási mechanizmusát is számon tartja. A modell lényege, hogy a fonémarendszerben bekövetkező változások a rendszert alkotó egyes elemek szoros összefüggésében vizsgálандók, azaz egy-egy hangváltozás a rendszer többi elemére is kihatva egyfajta láncreakciót indíthat el. A hangeltolódásnak két lehetséges elemzés módja ismert eszerint: a *húzólán*c és a *tolólán*c tendenciája, amelyek közötti eltérés a belső mozgatórugók jellegének függvénye.

A magyar nyelvjárási folyamatokban megőrződött archaikus sajátosságok alkalmasak arra, hogy a fonémarendszerben bekövetkező változásokat szinkrón nyelvi adatok segítségével diakrón változási sorba rendezve rekonstruáljuk. Az előadásban a hangváltozások közötti összefüggéseket, az egyes fonémaopozíciók egymásra hatását ($\bar{e} : \acute{e} \rightarrow \acute{e} : \acute{i} \rightarrow \ddot{e} : \acute{i}\ddot{e}$) igyekszem feltárni a rendelkezésre álló adatok alapján.

3. **Adatok.** – A diakrón folyamat rekonstruálásához, a változásban érintett jelenségek időbeliségének megállapításához és térbeli kiterjedésének megrajzolásához a különböző nyelvjárási atlaszok, illetőleg a szakirodalmi feldolgozások adatain kívül az általam összeállított (11000 kései ómagyar kori adatot tartalmazó) névkorpuszt hívom segítségül.

Az elemzés a magyar nyelvterület változásban leginkább érintett középső nyelvjárási régiói (Tisza-Körös vidéki, északkeleti, középső palóc) történetéhez, ezen belül a releváns hangtani sajátosságainak a kialakulásához szolgál újabb adalékokkal.

4. **Várható eredmények.** - 1) A húzólánc-tolólánc tendencia magyar magánhangzó-történeti példájának ismertetése, az egyes hangváltozások közötti összefüggések feltárása. 2) A jelenség időbeliségének és térbeliségének meghatározása. 3) A történeti adatok minősítése és nyelvföldrajzi sajátosságainak elemzése révén a Tisza-Körös vidéki zárt *í*-zést létrehozó *í* > *é* zártabbá válás és az északkeleti nyitódó *íë* diftongust eredményező innovatív változás (*í* > *íë*) kiinduló földrajzi gócpontjának a meghatározása.